

Hebrew Writers Association in Israel

כתבי עגנון

Author(s): אברהם יערי

Source:

Moznaim /

מאזנים

Vol. No. pp. 10-12 (כ-כא) י"ג בתשרי תרצ"ב

Published by: Hebrew Writers Association in Israel

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/23806300>

Accessed: 28-03-2018 08:02 UTC

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Hebrew Writers Association in Israel is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Moznaim* / מאזנים.

JSTOR

<http://www.jstor.org>

אל מרומי שחקים לשוא יפילו. שם האלהים עם רוחם הקשה בשרביט נעורים ומשלו. לפני אלפים שנה פרצה שירה זו מעל במות יון וכל עריה. בשפת הילנים זו ותחת שמים אלה. וגם אז כמו בערב זה הריע העם לקראת הדברים, לא ירע שבעה ובקש עוד, עוד! הוא עמד רגע בלכתו. הקיש במקלו על אבני-הרחוב והוסיף:

— ואתם עודכם מרבים להג על המזרח המתעורר ועל תחיתו!

כתבי עגנון

מיאת אברהם יערי

למעלה מעשרים שנה עברו מיום שנכנס עגנון אל הספרות העברית, והנה לפנינו כיום כל כתביו, המכונסים בארבעה כרכים*.)

א

במלוא-קומתו נכנס עגנון לספרות, ועוד בשנים הראשונות פרסם את ״והיה העקוב למישור״. אולם מאז ועד עתה נתגבשה הצורה, נשרו הקליפות המיותרות, נתנדפו מעט הסממנים הספרותיים-החיצוניים, הספרים לוטשו לוטשו אחרי לוטשו, ולפנינו פרושה מגלת-עגנון בכל תפארתה וגרעיניותה.

ספורו הראשון של עגנון, ״עגנות״, שנתפרסם ב״העומר״, התחיל בדברים אלה: ״מובא בכתבים חוט של חן נמשך והולך במעשיהם של ישראל וכו״. כך לא התחילו אצלנו שום ספור עד עגנון. ומיד ראו הכל את האופן החדש של ספור. למעלה מעשרים שנה עברו מאז, עגנון עצמו הרבה לכתוב וחיידש הידושים שונים בסגנון ובתוך, בצורה ובגישה, אף הקים מספרים ההולכים בעקבותיו — ועדיין האיפן החרש הזה בעינו עומד. עדיין חיידשו בו.

עגנון הוא אצלנו הסופר היחיד שהשתחרר לגמרי מהמאה הייח, מתקופת ההשכלה, מהרציונליזם והסטירה הלקצת שבה, ומן המסתורין ובקשת ״המאור שבדתי״, ששימשו ריאקציה לה; ובאמת לא היו אלא צד אחד של אותו המטבע. הספק-לשם-ספק לא קינן בלבו מעולם, והאמונה הבאה מתוך בריחה מן הספק אף היא לא היתה נחלתו. תהיה אין בספוריו, קשור הוא אל האמונה, אל חיי יהודים מאמינים.

אלה שהחיו את החסידות בספרותנו עשו אותה ״אגדה״ החיו את החסידות בספרות מפני שהיתה מתה בחייהם. וכמה שונה הדבר אצל עגנון! האגדה היא מציאות. האגדה היא לו מה שהיתה ליהודי בימי-הביניים ומה שהיא עדיין בין המוני-העם: מעשה. נתבטלו התחומים בין המציאות והאגדה. המעשה שהוא מספר נעשה, ואם לא נעשה, ראוי היא שייעשה. ואם אנחנו לא ראינו מימינו כזאת, כוח-ראיתנו לקוי. המספר ראה את הדברים עין בעין. אין כאן רעיונות מיפשיטים בלבד-ספור, כי-אם תופעות-חיים. לא האידיאה באה ראשונה אליו ואומרת ״הלבישני מעשה״, כי-אם המעשה החי נראה אליו, והוא קורא את הרעיון הגלום בו. הוא מאציל אפילו תופעות פשוטות ביותר, אבל אינו מוציא אותן מפשטותן.

(*) כל סיפוריו של שמואל יוסף עגנון, ברלון, בהוצאת שוקן, תרצ״א. כרך ראשון ושני: הכנסת כלה; כרך שלישי: מאז: מעתה (הגדת, והיה העקוב למישור, פולין, סיפורים קטנים); כרך רביעי: סיפורי אהבים (ברמי ימיה, בנערינו ובנוקינו, נבעת החול, סיפורים שונים).

וארוסתו או אשתו של השר העליון קשה-הלב. הנהג מהר לרכו בידיו המפוחמות את זרם אורו והטילו אל תוך חלל הבימה, אבל מרוב התרגשות החטיא את המטרה, והכתם הצהוב והעגול התחיל מרתת על בטנה ומטייל לאורך כל גופה, אבל מעל לראשה לא הגיע. מלכת-המחזה לא היתה צעירה, ומשום שגורתה לא היתה דקה ביותר, הקיפה את חזה וירכה במחוך ארוך והדקה אותו יפה יפה. אבל היא לא היתה בקיאה במלאכתה, ומפלי בשרה, שדיה וכרסה נתאספו יחד לגוש מאורך ומעוגל, שהיה עולה ויורד מתחת לצוארה. היא פתחה בשיר עגום ובפה רחב, בכתם שחור ונכזב בין שתי שפתייה הסמוקות והמעובות. היא נאלצה להחליף נשימתה לרגעים, ומפלי-בשרה הלחוצים היו עולים בשעה זו עד סנטרה בתנועת הדבשת של הגמל. ובהשמיעה דרדורי צלילה היתה פושקת את השפתיים, מרעידה את הלסת התחתונה, כאחווה עיית קשה, ונדמה שהנה פרצופה הולך ומתפרק לשנים.

עצמתי עיני. כיעור זה. ניוול זה. המלים, היוניות, שהגיעו לאזני ושהבנתן, פירושן היו כולן מן הספירה העליונה של מחשבות אנוש. איני יודע למה היא חזרה פעמים רבות על המלה ״פרגמטיק״, ובמוחי עברו רבים מסעיפי תורתו של ויליאם ג'יימס: ״האמת מהותה ביהרון שהיא מעניקה למחשבתנו, כשם שהצדק מהותו ביהרון שהוא מעניק להליכות-חינו״. — קטע זה לא סר מעלי. פתאום חשתי התעוררות רבה מסכיבי, כאילו דפיקותיהם של כל הלבבות נצטרפו לקול הולם אחד. פתחתי עיני, מלכת-המחזה יצאה עכשיו במחול. זה היה מראה נורא. היא הרימה שוקיה כסוס-משאות בלגי, שנטרפה עליו דעתו והוא מטלטל שוקיו וירכיו ומפזרם באויר אברים אברים. ואותה הדבשת שמתחת לצוארה התנוודדה גם היא. פנים ואחור, למעלה ולמטה. גם עורף הכנר באבוסו העמוק זע עם כל קמטיו. קמתי ויצאתי את הגן. היה אחר חצות. שוממים היו הרחובות. ענפי אשל ואקוליפטים רעפו טל. ומרחוק נסרו באויר תרועות ממושכות של מחיאת-כפים סוערת. שם בא מחולה של מלכת-המחזה אל סופו. והקפירים בקשו: עוד, עוד!

קרוב לי נגש אדם בהשכה ואמר:

— אדוני, ראיתו בורח מן הגן.

— ודאי.

— גם אני עשיתי כמוהו, אתכבד לקרוא את שמי לפניו: ד״ר ווליאני, צרפתי, חוקר תרבות הילנית.

— נעים מאד.

והמשכנו דרכנו ברחובות השוממים. והוא המשיך לדבר את דבריו:

— הטרגדיה היונית, זו שהיתה מעשה נסים ממש, פלאי רוח אדם וגאווה, זו שנולדה כפרח ביער מתוך שיריית-הלה במקלות לכבוד האלים והגבורים, זו שנתנה לנו את אנטיגונה ואת פרומיתיאוס באזיקיו! וזוכר אני את שירת איסכילוס, את דברי היפסטוס, בשעה שהוא קישר את פרומיתיאוס אל חופי הסקיתים:

אך מאהבתך לבני-אדם, אלה באו לך,

אתה, אל גאלים, דבר אלהים מרית

ונק טובות כל הימים לאדם השפעת.

על אלה בקפאונד עמד, תדד שנתך, ברך לא תפך;

וכה נצב, קרחות סקעים ומערמיהם נטר,

ולאלפים אם תפרצנה אנהותיך, ולאלפים קולות אנקתך

ויציבותה. שם דינמיקה וכאן סטטיקה. שם הספק המגוון וכאן האמונה המונוטונית. שם רצון לשנות סדר-בראשית וכאן, מנהג אבותינו בידנו". ולמרות כל הקשיים האלה העדיף עגנון לתאר את הזקנה. ואף פה נכנס בשלום ויצא בשלום. ולא נפל גם ברשת הרומנטיקה של "הימים הראשונים היו טובים מאלה".

בספורי עגנון גלום המתוס של גלות-ישראל, ובעיקר של גלות-פולין, ששמה הוא פה-לין. את לינת-הליל הנוראה של חשכת-הגלות תאר לנו, וביחוד את הגורמים שהנחילו לה כוח-קיום בלילה הארוך הזה: תורה, תפילה, שבת, האמונה בשלטון הבורא ובהשגחתו וקדושה-השם הנובע ממנה. ועל כל אלה המשיכה העצומה לארץ-ישראל, המבקיעה אורות דמדומי-שחר לתוך אפלת החצות. המשיכה הזאת מוצאת לה את בטויה בסמלים הסודיים: "אמרה כנסת ישראל לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם אם עדיין לא הגיעה שעת להגאל פה לין בלילה של גלות זו עמנו עד שתעלינו לארץ ישראל". ואף בחיי יום-יום: "אמר אותו זמן מימי לא קנאתי באדם חוץ מבעל עגלה, שכשירצה הריהו מכוין את סוסיו כנגד ארץ ישראל ונוסע לשם" (הכנסת כלה). ואף-על-פי שהוא מתאר בעיקר את גלות-פולין, הרי בעצם משטטים הגבולות הארציים, ויש לנו בספורי עגנון אפוס של גלות-ישראל בכלל: "למברג קראקא לובלין ופון, עציין גבר ונהר גוזן. לונדריש פראג וגלילות הרהיין, פרנקפורט דאודר ופרנקפורט דמיין. בוצץ ויולביץ מיר ושפירא, בראד וזלוטשיב ושושן הברייה".

אף בהומור המיוחד של עגנון יש חידוש רב לעומת המספרים שקדמו לו. לא כמנדלי וכמספרי דור-השכלה, שההומור היה כלי-זינן בידם, ולא כשלום-עליכם, שהצחוק היה רפואה בעיניו, ולפיכך השתדל להמציאו בכל-מקום, כ-יאם הומור הבא מאליו, אגב-אורחא, מתוך החיים הרוויים הומור אף בפנות האפלות שבהם, כאותו ההומור שאתה מוצא במשובחים שבספורי-העם, אלא שכאן נתעלה עליו אמנותי. שני הסוסים של נטע בעל-העגלה, ששמותיהם "משכני ונרוצה", השמינו כשני גבאי צדקה, או ספורו של נטע זה: "באותה שעה בא גולן וסטר על פני עד שנפל כובעי מראשי. חס ושלום שנתכוין להכשיל אותי באיסור גלוי ראש, שהרי מיד כפה קדירה על ראשי, ולא עוד אלא שהשחיל חבל בין שתי אוניה של הקדירה כדי שלא תפול מראשי". או אירוניה דקה על הללו, שקושרים קטגוריא על ישראל... אילו היו בדורו של טיטוס הרשע היו אומרים יפה עשה טיטוס ששרף את בית המקדש". וכיוצא באלה, שארבעת הכרכים מלאים מהם על כל גדותיהם, והם ענין למחקר מיוחד.

כאן אי-אפשר אלא לרמוז על ספורי-האהבה של עגנון, המיחדים לעצמם מקום בספרות העברית. זכור עוד הרושם הרב של "בדמי ימיה" כשנתפרסם ב"התקופה". הספור "מסובין" (שנכלל עתה בתוך "הכנסת כלה"), שבו מתוארה פגישתו של מיכל שמש האלמן עם שרה לאה האלמנה בליל-הסדר בחוזה מבית-הכנסת והתקרבותם זה לזה, הוא פנינה בספרותנו בפשטותו ובתמציותו.

ב

עד כאן על המכונס, ועתה על המחודש. כי בכרכים אלה שלפנינו יש לא רק כינוס כתביו הידועים של עגנון, כ-יאם גם ספור חדש, התופס שני כרכים שלמים, הוא הספור "הכנסת כלה". נפלאות החסיד ר' יודל מבראר וג' בנותיו הצנועות ופרשת גדולת אחינו בני ישראל יושבי מדינת הקיר"ה. קיפל עגנון את כל כוח-יצירתו והניחו בספור זה, אף צרר בו כמה מספוריו

עגנון שואב הכל מן המקור. אין לראות בכתביו השפעה מספרויות אומות-העולם. אין הכוונה לומר בזה, שלא קרא ולא שנה בספרות העמים, אולם משיצר יצר מתוך מקורו היהודי. ריח המקור בתוכן, בסגנון, בסמלים, ואפילו בפסקי-הטעמים. הוא החזיר את הספור העברי לשרשו-לספור-העם. לספור שב-על-פה, הנשור והולך במסכת-הדורות. הריתמוס של ספור-מעשה מורגש בכל דף ודף. בשעת קריאה נדמה לך שמישהו יושב ומספר ואתה יושב ומאזין לדבריו. גם החרוזים המרובים מתמוגים ועולים בתוך ספור-המעשה ויש בהם מעין גוון מסיקלי לדברים המסופרים ונשמעים. ולכל מצב-נפש יש הריתמוס המיוחד לו. זה הריתמוס של הספור החי, הספור שב-על-פה.

אין אצל עגנון סמלים ערטילאיים, ובמקומם אתה מוצא גשמי-חיים שהזונם טבוע בהם. על-כן הכניס יסודות חדשים לתוך הספור: חדושי-תורה, דברי-צדיקים, שמועות נאות, שיחות-חולין של תלמידי-חכמים, דינים ומנהגים, ואפילו ציטטות מתוך ספרים ידועים. ואין אלה עשויים לשמש תבלין ונוי לספור, כ-יאם הם חלק מגוף הספור, כשם שהם חלק בלתי-נפרד מחייהם של הנפשות הפועלות בו. לא "פולקלור" או סממנים ספרותיים, כ-יאם חוטי-חיים הם בתוך המסכת.

אין עגנון צריך לתמונות מיוחדות או למאורעות יוצאים מן הכלל. הכל חדש והכל פלא. "ברוך המקום ברוך הוא שנהג את עולמו בחכמה ובסדר, ואין לפניו שום דבר תמוה. ואילו באת לדרוש במופלא ממך, אין לך דבר שאינו פלא, וכי יש לך פלא יותר מזה, שאני ואתה חיים וקיימים" (ספור שב-ע השנים הטובות). בפסוק זה גלומה כל הפילוסופיה של עגנון. הוא העלה פעלי יום-יום למדרגת אפוס וניצל מאכסויות ומרומנטיות תפלה. הוא רואה את הפלא שבקביעות, את הגבורה שבמתנות, את החידוש שבקיים.

אין אוריי-טבע מופלגים בספורי עגנון, כשם שאין תאורי-טבע בספורי-העם, ולא משום שאינו רואה את הטבע, או שהטבע זר לו, אלא מפני שאין זה לו "אובייקט" להערצה ולתאור. תאורי-טבע העשויים לשמש תבלין ספרותי נשארים אברים מדולדלים בחוך הספור, והם רחוקים מאד מספורי עגנון. כאן תאורי-הטבע המעטים דבוקים ואחוזים בתוך הפעולה, והם ניתנים רק עד כמה שהם חלק מהנפשות הפועלות או מעשיהן.

הנפשות הפועלות בספור של עגנון ממשיכות לחיות גם לאחר ספורן נסתיים. הספור הקטן שלו אינו מקרה, רושם, סקיצה, כ-יאם קטע-חיים. ומאחר שחיוו של איש אחד כמה וכמה קטעים יש בהם, הרי מטבע-הדבר שאותו האדם יופיע בכמה וכמה ספורים וישרמו עליו מספור לספור. ניכר, שהגבורים חיו בקרב המספר ולא שמשו לו מודלים בעלמא. הוא חוזר אליהם בכל עת-מצוא. הספורים הקטנים שלו אינם מקרים, כ-יאם מעשים. כשאתה מתחיל לקרוא ספור כזה נדמה לך שהתחלת באמצע, וכשאתה מסיימו אתה חש כי "עוד לאלוה מלין", ועוד יסופר על האיש הזה: "תם ולא נשלם".

עגנון הוא מהמעטים בספרותנו שראו בעין בהירה את הודיה-זקנה, ורבים הזקנים בסוריו. בשעה שכל ספרותנו היתה מלאה תאורי מלחמות פנימיות בנפשות צעירים מתלבטים לא נרתע הוא מלתאר אנשים באים בימים, שכלל שהם מזקינים דעתם מתישבת עליהם, שמעשיהם ומחשבותיהם אינם פרי התרשמות של בחרות, כ-יאם נובעת מתוך ההרפתקאות דעו עליהם. נקל לתאר פרכוסי נוער ותמורותיהם, אבל קשה מאד לתאר מתינות של זקנה

שמועותיהם וספוריהם, מאכליהם וצרכיהם, עד שאין אנו יודעים אם לא תוארו כל אלה אלא כדי להבליט את ר' יודיל, או לא בא ר' יודיל אלא כדי שנראה את, פרשת גדולת אחינו בני-ישראל יושבי מדינת הקיריה".

אנו בטוחים שבכינוס זה נסתיימה רק התקופה הראשונה ליצירת עגנון, ראשונה, שתבאנה אחריה תקופות אחרות. ומאחר שהשתקע עגנון בארץ-ישראל - שבה התחילה יצירתו - רשאים אנו גם לקוות כי מעתה יפלט לו מעין-יצירתו פלג חדש בתוך נבכי-החיים של ארץ-ישראל עצמה, ולואי שתתקיים בעגנון התפלה שבה מסתיימת, "שירת האותיות" ששר הספרדי מא"י בחתונת בתו של רבי יודיל:

בְּשֵׁם שְׁנֵי יוֹדֵי לְסֵפֶר נִפְלְאוֹת
וּמְעַלְת יְשָׁרִים מוֹצְאֵי גֹלָה
בְּךָ וְנִבְנֵנו אֱלֹקִים צְבָאוֹת
וַיְהִי-נָא בְרוּחִי פִי שְׁנַיִם
אֲנִי נְשִׂיר אֶת הַשִּׁירָה הַגְּדוֹלָה
בְּשׁוֹב אֲדַבְּרֵי אֶת-שִׁיבַת צִיּוֹן וַיְרוּשְׁלָיִם.

תְּמוּנָה וְתִקּוּמָה

מאת חיים הררי
א

השנים האחרונות, מיום שפסקה מלחמת-העמים, והעולם התמוטט, התחיל תורה על חורבנו, והיחיד והצבוע עומדים בפני חרדה סתומה לגורל העתיד, מה הן השנים הללו לגבי הספרות, וכמו כן לגבי יתר תופעות החיים והרוח, שנות רפיון וכשלון, ירידה והתנוונות, או שנות מאמץ ותגבורת, יצירה ועליה, ואולי הן נושאות בקרבן, לכל הפחות, את צנני העתיד, אותותיו של עולם חדש? וכיצד יגש המבקר לבחינה זו, כיצד ידון, יוציא משפט? היש כבר רשות לסכם את היצירה הספרותית במשך שנים אלו? ומדוע דוקא אלו, כמה מהוות השנים הללו פרק מסוים, אימתי ההחילו ואימתי הן נגמרות? המסה הספרותית החדשה של בנימין כרמיה (*), מאנשי-העליה בספרות הצרפתית שבימינו, מעוררת בעיה זו וחותרת למצוא גם תשובה עליה. בנימין כרמיה תופס מקום חשוב בבקורת הספרותית. מאמריו על התיאטרון ומסותיו על הספרות הצרפתית במאה העשרים ועל הספרות האיטלקית החדשה הם רבי-ענין ועשירי-לקח. אורח העולם הוא בספרות הצרפתית, מתאמץ להרחיב תחומיה, להכניס בה מרוחה ומיצירתה של ספרות-העמים, על-ידי מאמרי-הערכה על סופרים אחרים, על-ידי תרגום יצירותיהם, וביתר יתרון כתביו של פירנדללו האיטלקי. כרמיה נוהר בספרו החדש מסכם, מהיות פוסק, בבקורת היא אמנם משפט, אך היא גם הבנה, הנדרה, הסברה, הודעות, על כל פנים, לפני פסק-דין, יש לרכו מתחילה את החומר, את התעודות, ולבדוק כל פרט ופרט, להשוות, לתקיש, לדון. המסה האחרונה היא רשימת פרטים, מעין עריכת אינומטר של הספרות הצרפתית בשנים האחרונות, שישמש תומר למים הבאים, ולעת עתה רק הערות קלות, אנכ רשום, על גורמים, סבה ומסובב, בקשר עם כלל הבעיות של ימי אחר-המלחמה.

בנימין כרמיה כרוך אחר התקופה החדשה, מתיחס אליה בתשומת-לב מיוחדת. יקר לו כל פרט, כל קטע-חיים, כל פרפור-יצירה; התקופה, שבה אנו חיים, הרי גם היא חלק מישותנו, מעצמותנו, ממש כמו הארץ, שבה אנו חיים ואותה אנו אוהבים. זאת היא מולדתנו בומן, ואיך לא יפרכם לבנו לקראתה?

1) Benjamin Crémieux. Inventaires. Inquiétude et Reconstruction. 1931. Editions Corrèa.

הקטנים, שפרסם אותם תחילה בפני-עצמם. עתה לפנינו ב,הכנסת כלה" ספור-מסגרת הכולל בתוכו כמה וכמה ספורים אחרים ושירים ("שירת האותיות" בסוף הכרך השני). העולים יחד בקנה אחד: מסע ר' יודיל בערי גליציה המזרחית לשם הכנסת כלה.

שני גבורי הספור העיקריים הם ר' יודיל החסיד מבראד ונטע בעל-העגלה שלו. מיד בראשית הספור מתבלטת קרבת-המשפחה שבין שני גבורים אלה לשני הגבורים הנצחיים של סרננטס, דון-קיכוט וסנחור-פנשו, או בנימין השלישי וסנדר. כולם מורדים במציאות ועוצמים את עיניהם ממנה, כולם הם ללעג ולשנינה בעיני העולם. לכולם יש "סנחור-פנשו" שלהם - כאן בדמות נטע בעל-העגלה - המזכיר להם את המציאות. כמו דון-קיכוט כך ר' יודיל שלנו בטלן הוא, "משונה" הוא, לצחוק הוא בעיניך בתמימותו, ויחד עם זה הוא מרתק אותך אליו דוקא בצד האנושי החלש והמצחיק הזה. אתה לועג להם ונמצאת נמשך אליהם.

זה הוא הצד השוב שבהם. אולם במהותו שונה ר' יודיל מדון-קיכוט מן הקצה אל הקצה. דון-קיכוט יוצא לשנות סדר-בראשית, להפוך את הקערה על פיה, ור' יודיל מיישב סדר-בראשית, אפילו אם לכאורה הם מהופכים. זה רואה עדר-כבשים וכגוד-צבא הוא בעיניו, וזה אילו ראה גדוד ממש היה בעיניו כנערים המשחקים להנאתם. זה רואה בכל את הרע ומשתדל לעקרו, וזה רואה בכל את הטוב ומשתדל ללמוד ממנו ולהבינו. ועוד רב מזה הוא המרחק בין ר' יודיל ובנימין השלישי של מנדלי. כאן אין אף קורטוב של סטירה. הסימפטיה של עגנון נתונה לו לר' יודיל במדה שאין למעלה הימנה, ואפילו בשעה שלכאורה הוא מלגלג עליו. המרחק בין מנדלי ועגנון עצום כמרחק שבין המאה הי"ט והמאה הכ"ו ואולי גם כמרחק שבין ליטא וגליציה. והדברים עתיקים.

ר' יודיל עובר ממקום למקום, רואה כל מיני מראות, פוגש כל מיני אנשים, יש שמקרבים אותו כבעל-מופת ויש שתופסים אותו בזרוע כגנב, והמסקנה היחידה שהוא מסיק מכל זאת היא: "וכי יש דרך טובה או דרך רעה אלא אדם נכנס לעיר יאמר אשרי שבאתי לכאן". תמימותו של ר' יודיל מצחיקה ולוקחת-לב כאחת. יצאו גויים קטנים והתחילו מרגמים אותם באבנים. אמר לו נטע לרבי יודיל רבי יודיל הכנס את ראשך לתוך העגלה שלא יסקלך. אמר לו רבי יודיל איני מתיירא מהם שכבר התפללתי תפילת הדרך". זוהי תמימות דון-קיכוטית, אבל כאן היא פסיבית ושם אקטיבית. כשנתפרסם רבי יודיל בגלילות ובא אחר ונטל את שמו והיה משים עצמו ר' יודיל, משפגשו ר' יודיל האמתי אין הוא מתרעם עליו ועל רמאותו, כי-אם, אדרבה, מחבבו חבה יתרה, "לפי שקבל עליו טרחה גדולה כזו אף-על-פי שאין לו בנות להשיאן". כשמעיו מציקים לו לרבי יודיל הוא נזכר בכל התנאים והאמוראים שחשו במעיהם. ושואל את עצמו ותמה ללבו במה זכה ליסורי צדיקים. ויפה מעמיד עגנון את רבי יודיל לעומת נטע בעל העגלה: "נטע היה מחבב את הצרות משום שיש בהן מקום לצעוק אחריהן... רבי יודיל היה מחבב את הצרות משום שיש בהן מקום לספר ישועות ה'".

רבי יודיל החסיד הבטלן עובר ממקום למקום, ולנגד עינינו מגולל המחבר פנורמה רחבת-ידיים, שאין כמוה בספרות העברית, של ישובי ישראל בגליציה על יושביהם השונים: פרנסיס וגבירים, שדכנים וסרסורים, רבנים וצדיקים, מכניסי-אורחים וקמצנים, משכילים וחסידים, בעלי-עגלה ומוזגים, בנות-כפר ובנות-עיר, בחורים ואברכים, מכשפות ומכשפים, מגידים ודבחים, גונבי-סוסים וגולנים, הם על מנהגיהם ומוסיהם, הליכותיהם ואמונותיהם,